

HAYATIN MÂNÂSÎ*

Pirimkul KADİROV

Akt: Dr. Orhan SÖYLEMEZ**

Enver Curabaev: - Evvela yazarlık dergahına nasıl yol bulduğunuzu anlatsanız.

Pirimkul Kadırov: - Söze en baştan başlasak iyi olacak.

- İyi olur.

- Sıradan bir çoban kızı olan annemin hikayelerinin bende edebî eser yazma hevesi uyandırdığını belirtmem gerek. Annem son derece tesirli hikayeler anlatırdı. Türkistan sıra dağları eteğinde yerleşen, annemin doğup büyüdüğü Aksu, Safarkat kışlaklarındaki canlı halk şivesi, bugünkü edebî dilimize çok yakın. 1964 yılında Adil Yakupoğlu ile Aksu'ya gittiğimizde şehir görmemiş bazı yaşlı adamların edebî dilimize benzer şekilde konuşmaları bizi hayrete düşürdü. Sonradan soruşturup öğrendik ki tarih kitaplarına giren bu yerler, Dahkat kışlağı yakınında ve Babür'ün yalınayak gezdiği Osman Yaylav dağı eteklerinde bulunan Aksu kışlağı imiş. Babür'ün Andican hakkında söylediği: "İli Türkdür, lafzı (söz) kalem gibi doğrudur..."¹ sözlerini Aksulular için de söylemek mümkündür. Barlas uruğunun (soyunun) bir kolu olan bu kavimler, Şeybanîlere boyun eğmeyip dağ aralarında köhne (eski) Türkî (Türkçe) lehçelerini, hatta "Türk" denilen adlarını dahi muhafaza etmişler. Anamızın işte bu edebî dile tabiaten yakın bir muhitte yaşaması ve onun zenginliklerini zihnimize çocukluğumuzdan sindirmesi benim için büyük bir nimetti.

İsmi bildiklerimden başlayarak anamızın anlattığı masallar, hikayeler, masallar ve rivayetler hâlâ hatıramda taş oylmuş suretler gibi durmakta.

- Yazarlık konusunda anneniz için birinci üstadınız dersek yanlış olmaz!

- Her halükârda dili ben evvela anamdan öğrendim. Edebî eserin ana kaynağı dildir. Savaştan önceki yıllarda edebiyat derslerinin oldukça güzel hazırlandığı söylenebilir. Ne yazık ki sonraki devirlerde kuru mülâhazalar, "falan edebî eser", "filan amaçlı içerik", "falan sınıflar çatışması" gibi çocukta edebiyata ilgiyi uyandırmayan genel sözler arttı.

* Pirimkul Kadırov. "Yaşasın mânâsı", (Sohbet) *Şark Yıldızı*, sayı 12, 1990, s. 157-163.

** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.

¹ Bu cümle *Babürnâme*'de şu şekilde geçmektedir: "Ahalisi Türktür. Şehir ve pazarda Türkçeyi bilmeyen kimse yoktur. Halkın konuşma dili yazı diline uygundur." *Babürnâme* I (*Babür'ün hâtratu*), Reşit Rahmeti Arat. İstanbul: M.E. Basimevi, 1989, s. 4. (O. S.)

Biz ilkokula girip okumaya başladığımızda ilginç bir gelenek vardı: Keskin zekâlı öğrenci derslerini güzelce öğrenirse dört-beş aydan sonra bir sonraki sınıfa gönderilirdi. Ben, mesela, bir yılda iki sınıfı bitirip üçüncüye geçmiştim. Çocukluğumda hafızam güçlü idi. Dokuz-on yaşlarımda hoşuma giden aşuleyi (şarkıyı) bir iki sefer işittikten sonra ezberlerdim.

- Bu ise, Pirimkul Eke, müzik zihninin keskinliğine delâlettir. Sizdeki bu haslet desteklenseydi bestekâr olmanız da mümkündür?

- Mümkün idi. Ama bizde öyle müzik okulları yoktu.

- Şimdi kitap konusundaki konuşmamıza devam edelim. Çocukluğunuzdaki sevimli eserleriniz nelerdi?

- Birincisi, Elbek'in topladığı *Özbek Halk Koşuqları*. Oradaki aşulelerden bazılarını hâlâ tekrarlayıp duruyorum. Yedinci sınıfa geçtiğimde roman türünde eserleri okumaya ilgi duydum. Evimiz Oratepe'nin öte tarafında olduğundan mektebe bağlardan dolaşıp yürüterek gelirdim. Güz ve kış aylarında yollar boş olduğu için yol boyunca kitap okurdum.

Voyniç'in *Suna'sı*, Lermontov'un *Zamâne Kahraman*, Stevenson'un *Mücevherler Adası*, Jules Verne'in *Kaptan Grant'ın Çocukları* ve bunlara benzer eserlerini şehir kütüphanesinden alıp okurdum.

Beni kitap okumaya yönelten bir başka neden daha vardı. Oyuna düşkünlüğü yüzünden dördüncü sınıftan sonra okula gitmeyen ağabeyim kolhozun koyununa bakardı. Ben okuduğum kitapların özetini ona anlatır, o da büyük bir ilgiyle dinlerdi. Ağam güz ve kışın sürüyü Oratepe civarındaki meyveleri toplanmış yaylalara yayar, yazda ise diğer tarafa götürürdü. Okumaktan ayrı kaldığım zamanlarda, kış ve yaz tatillerinde ondan haber almak için gider gelirdim. Ağam: "Haydi, okuduğun kitaplardan anlat bakalım!" diye bırakmazdı. Ona yukarıda bahsettiğim kitaplardan başka Puşkin'in *Kaptan Kızı*, Belkin *Kıssaları*, Tolstoy'un *Hacımurat Aybek'in Kutluk Han* romanlarını bütün tafsilatı ile anlatırdım. Ağamda hangi vakti büyük tesir bırakırsa ona daha fazla dikkat ederdim. Her nasılsa, hikayelerim sayesinde ağamın karşısında hürmetimin arttığını sezerdim. Kitaplar, biz ağabey-kardeş ikimize terbiye vermenin dışında biri birimize olan muhabbetimizi sağlamlaştırdı. Aynı çağda, böyle ilginç hikayelerim beni yazarlık dergahına alıp gelen ilk yollardan biri vazifesini görmüştü. Ben de bunu şimdi anlıyorum.

Bizim ilk önce tabiata sonra da kitaplara minnettâr olmamız lazım. Bizi kainatın bağrında koruyan tabiat nimeti-asmanın yukarı katlarındaki ozon tabakasını düşünün. Ona "yeryüzünün ozon kalpağı" desek yeri var. Lakin resmini görseviz, milyonlarca yılda toplanan en taze ve en sakın-ozon kalpaktan ziyade ipek perdeye benziyor. Eski kitaplardaki "perde-i esrâr (sırlar perdesi)" denilen ibareyi hatırlatmakta.

Nefis ozon tabakası yeryüzündeki bütün canlıları güneşin zararlı zerrelerinden himaye edip dururken, ne yazık ki, ona zarar verildi. Mesela Antarktika üstünde binlerce kilometre kare çapında ozon tabakası yok oldu. Bu,

bütün dünyayı kaygılandırmaktadır. Antarktika'daki güneşli günler gereğinden az, ahali ise hiç yok. Ona yakın kıtalar ve güneşli mıntıkaların asumanı ozonsuz kalsa, halimiz nice olurdu?

Güzel kitaplar bütün insanlık tarihi boyunca toplanan manevî ozon hizmeti görmektedir. Onlar insanoğlunu değişik zamanlardaki kötü tesirler ve ahlâkî bozulmalar "radyasyonu"ndan korumaktadır. En güzel yazarlar ise insanoğlu için işte bu kadar zarurî manevî ozonu işleyip çıkardıkları için diğerlerinden daha fazla hürmete layıktır.

Yazarlığa heveslenmemde öğretmenlerimin de çok büyük katkısı oldu. Onlar edebiyata nispeten dilimde yüksek ihlas uyandırdılar. İnsandaki kabiliyet dağ bağrından çıkan bulak (kaynak-pınar) gibi göz açar. Fakat bu bulağın büyük deryalara yol bulup varışı kolay değildir. Eğer çeşme yolunda su yolu geçiyor olsa, onların suyu biri birine karışıp, büyük deryalara ulaşır. Hayatın takdirini sonsuz genişliklere çıkarmakta öğretmenlerim çok büyük katkılarda bulundular.

- Elinize kalem almaya ne zaman başladınız?

- 6-7. sınıflarda okuduğum zamanlardan beri. Fakat o zaman yazdıklarım gündelik şeylerden ibaretti. Ne yazık ki onlar kayboldular. Çünkü iyi saklayamadım. Ama talebelik yıllarımdaki bütün günlüklerim var.

- Bekâbâd metalurji fabrikasında işçi olarak çalışmıştınız galiba?

- İşçi değil. O iş yerinin kuruluşunda katip idim. Savaş zamanında, karne ile bir somun ekme alıp, yarım aç yaşadığımız zamanlarımızda, ben tevekkül edip kışlaktan Bekâbâd'a giderdim. O sıralar iç terleme, sıtma gibi ağır hastalıklara yakalanıp zayıf kaldım. Fakat bu duruma bakmadan işe girdim.

Bizim yaşadığımız devir pek çok facia ile doluydu. Çocukluk yıllarımız, Stalin'in acımasız zulmünün arttığı zamana denk geldi. Babamız "büyük oğul" düğünü yaptığı için ailemizi kahreden kış gününde Keñgöl'den Aksu kışlağına zorla göç ettirdiler. O sıralar iki-üç yaşında çocuktum. Benden küçük, altı aylık Rabbim adında bir kardeşim vardı. Kalın karla, soğuk havayla, ağabeyim ile annem bizi yorganlara-battaniyelere sarıp, atlara bindirerek mücadele ettiler. Orası o kadar uzak değil. Yirmi çakırım² geliyor. Ama çok yüksek dağ yolları buzlanmış, atlar sürekli yere düşüyordu. Tüklenen güçlerini yeniden toplayıncaya kadar donduran soğukta kaldık. Kardeşim çok üşüttüğü için Aksu'ya geldiğimizde vefat etti. Onun kabirçesi hâlâ gözümün önünde duruyor.

Bekâbâd'dan komsomol yollanması sayesinde Taşkent Darülfünunu'nun hazırlık bölümüne okumaya geldiğimde de şartlar son derece ağırdı: Bir evde otuz-kırk kişi yaşıyorduk. Evler ısıtılmıyordu. Sıtmaya yakalanıyorduk.

- Bu şartlar altında Darülfünun'u "kızıl" diploma ile bitirinizi tasavvur edemiyorum... Sonra, birinci kitabınız da talebelik devrinizi anlatıyor!

² Km'den biraz fazla uzunluk ölçü birimi.

- Ha, bunda Abdullah Kahhar'ın yardımı çoktur. O zaman, on sekiz yaşımıdayken yazdığım ilk hikayemi onun huzurunda okudum. Büyük edip, bilge bir tavırla ders verdi. Ondan sonra üç-dört yıl boyunca meşk kıldım. Neticede *Stüdentler* (Öğrenciler) adlı hikayem kitapçık hâlinde basıldı. Daha sonra *Üç Yıldız* romanımı yazdığımda Konstantin Simonov ile Muhtar Avezov bana büyük manevî destek verdiler.

- Bazıları yazarlar için dert çeken insan diyor. Bazıları ise onu dertlere deva veren, tabip olarak görüyor. Bu konuda ve genelde yazarlık hakkında fikirlerinizi öğrenmek istiyorum.

- Yazar olarak kırk yıllık şahsî tecrübeme dayanarak ikisinin de doğru olduğunu söyleyebilirim.

Hayatta biri diğerinden hasıl olan muammalar yazarın kalbinde bir dert, bir düğüm olarak kalır. İşte böyle derde deva olmaya çalışıyorsunuz. Lev Tolstoy, sanat hakkındaki risalesinde edebî eser, hakiki diyanet ve pâk dinî itikat gibi mukaddes bir iştir, diye yazıyor. Eski zamanlarda mukaddes kitapların insanlara nasıl hizmet verdiği malum. Günümüzde insanlık ilerleyip, pek çok şeyi derinlemesine tahlil ettiği bir zamanda, onun çeşitli manevî ihtiyaçlarını karşılamak için edebî eserin evvelkiler gibi hizmet etmesi, onda dert ve derde devanın somutlaşması gerekir.

Günümüzde ediplerimiz de sanatın insanlara nasıl hizmet etmesi gerektiği sorusuna cevap bulmaya çalışıyor. Bu konuda halihazırda yurt dışında yaşayan Aleksandr Soljenitsin'in söyledikleri dikkate değer. Nobel ödülünü alırken yaptığı konuşmada (*Novii mir*, sayı 7, 1989) diyor ki, gazete makaleleri zamanla eskir. Çünkü onlar insan kalbini, şuurunu, duygusunu, tefekkürünü tam kavrayamaz. Mesela Şekspir ve Dostoyevski'nin eserleri gibi güçlü edebî eserler ise insanın hem aklına, hem gönlüne tesir eder. Zamanla bu eserler o kadar büyük güç kazandılar ki hiç kimse onları görmezden gelemiyor. İnsanlık onlarda büyük şifa buluyor.

Gelişmiş halklardaki iyilik, hakikat ve güzellik üçlüstü bir arada insanın manevî dünyasını üstün saymaktadır, diyor Soljenitsin. Ama şimdi iyiliğin de, çoğu zaman sayısız muammalardan kendisine yol bulamaması, yolunu kaybetmesi muhtemel. Fakat sanat ve edebiyattaki güzellik (özellikle edebiyatta) cazibe gücü çekelekte (yol kavşağında) şaşırıp kalan hakikati kendi kanadına alıp düze çıkarmaktadır.

Dünyayı atom felâketinden bu üçü yani hakikat, iyilik ve güzellik kurtarabilir.

İnsanlara en büyük korku ve zarar veren şeyler, zulüm edicilik, menfaatperestlik ve yalancılıktır, diye kaydetmektedir Soljenitsin. Zâlimlik veya baskıcılık öyle bir şey ki yalan dolan ile kendini gizleyip gün geçiriyor. Burada, Stalin'e sığınmak tamamen baskıya teslim olmaktır. Gerçek de yalanın demir perdeleriyle gizlendi. Bu demir perdeleri ise edebiyat ve sanat, bir bir söküp atıyor.

- Fakat kitaplar ve bazı yazarlar kuvvetli değiller ki?

- Bütün sahalarda değişik derecelerde sanatkarlar olmuştur ve bundan sonra da olacaktır. Öyleyse, orta halliler de eser versinler, fakat onların istidatsızlığı yalana bürünmese daha doğru olur. İşin dehşetli bir tarafı var ki onlar ekseriyetle gruplar halinde birleşerek hakiki istidatlarının ömrüne zeval getirmekteler. Kalpleri eserden daha ziyade fitne-fesat ile dolu. Böylelerine, ne yazık ki, Abdullah Kadiri, Çolpan, Osman Nasir, Fıtrat... gibiler kurban gittiler. Şimdi ise bu sanatkarlar aklanıyor. Bölücüler bugün de çok, fakat vakti geldi, bunların da gerçek yüzleri ortaya çıkıyor ve onlar çocuklarımız karşısında cevap verecekler!

- Bildiğim kadar siz de böyle fitnecilerin cebrini çektiniz. *Yıldızlı Tünler* (Yıldızlı Geceler) de *Evladlar Divanı* da yazıldıktan bir nice yıl sonra, pek çok mücadelelerden sonra basıldı...

- Bu konuda basında düşüncelerimi söyledim. Eski dertleri yeniden eşelemek şart mı?

- Ne kadar çok kişi bilirse o kadar iyi olur. Onun için...

- Pekala, vakti gelmişken anlatalım...

Yıldızlı Tünler (Babür)'in 1973 yılında basılması gerekiyordu (1972'de incelemeden geçmişti de). Fakat o zamanlarda tarihî mevzulara ilgi kötüleniyordu. Mesela, Olcas Süleymanov'un *Aziya*³ kitabına hücumlar artmıştı. Moskova'da çıkan *Vaprosı istorii* gazetesinde tarihçi âlimlerimizden biri, Hamid Süleymanov'un Babür hakkında yazdıkları ve o zaman basılan albümüne karşı çok haksız sözler söylemişti.

- Böyle bir durumda her şeyi bildiğiniz halde tarihî mevzua yani Babür mevzuuna el attınız...

- Bilerek. Ben, evvela, Babür'e, genel olarak tarihe olan böyle bir münasebetin mutlak yanlışlığını ispatlamak, **halkımızın tarihî yıldızlarımızdan ruhî gıda almasını ve tarihini hiç bir zaman unutmamasını bir kere daha söylemek için bu eserimi kaleme aldım.** Güçlüklerin çıkacağını baştan seziyordum, fakat nedense ümitliydim.

Aslında, ben *Yıldızlı Tünler*'e 1959'da *Üç Yıldız*'dan sonra başlamak istedim. Fakat düşündüm ki böyle karışık bir vazifeyi yeterli tecrübe kazanmadan yapmaya kalkmak mümkün değil. Bunun için yine bir sürü şeyler-*Kadrim*, *Kara Gözler*, *Erk* gibileri yazdım. Toplum bunları iyi karşılayıp kabul ettikten sonra niyetimi gerçekleştirmeye giriştim.

- Romana malzeme toplamak için Hindistan'a da gidip geldiniz?

- Evet. Hindistan'ın Agra, Delhi, bundan başka Pakistan'ın Karaçi, İslamâbâd, Lahor şehirlerine de gittim. Tarihî abideleri ve tabiat manzaralarını gördüm.

³ Bu kitap Nâtik Seferoğlu tarafından Türkiye Türkçesine aktarıldı. Olcas Süleyman. *Az i Ya*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992, 287 s.

Romanın müsveddelerini okuyan yazarlar, yayın görevlileri ona gereken kıymeti verdiler. *Özbekistan Medeniyatı* (şimdiki *Özbekistan Edebiyeti ve Sanatı*) ve *Saadet* dergilerinde eserden parçalar basıldı (1973 yılında). Bu ise okuyucularda çok büyük ilgi uyandırdı. Çünkü romanın herkesi özüne çağırarak alıp gidişi mümkündür. Yine mevzusu nazik... Bunun üstüne, kendi yazarlarımız arasındaki malum bir fitneci ortaya çıkarıldı. Hülasa, romanın yoluna bir engel çıktı. Aradan üç yıl geçti. Hiç bir netice yok. Birliğimizin başındakiler ise beni teskin ediyorlar, bugün yarın bir hal yolu bulunur diyorlardı. Üç yıldan fazla bekledim. Sonunda Raşidov ile görüşüp konuşmak istiyorum dedim. Huzuruna girdim. Raşidov sözünü geveleyip, bize şimdi Babür hakkında roman gerekmez diyerek fikrini açıkça belirtti.

- Ama o kişi *Yulduzlı Tünler'e* çok kıymet vermişti?

- Doğru. Fakat roman basılmadı. Bana göre, Raşidov'a eser hakkında birisinin başka türlü haber vermiş olması gerekir. Yani zamanın gereği olarak, çünkü her zaman söylediğim gibi, Babür ve onun albümü, *Aziya* kitapları Moskova'dan karalanırken, İbrahim Müminov'un Timur hakkındaki risalesi büyük tenkide uğradığı zamana tesadüf etti. Belki onun da böyle ağız yanıp romanı bastırmaya cüret edememiştir.

Hülasa, yine beklemeye başladım. Aradan üç-dört yıl geçti...

- Sanatçıya bundan ağır eziyet olmasa gerek. Yüreğin kanı dökülüp yazılan eser...

- Nesini söyleyelim. Açıkçası, hatta ağlamak bile istedim. Çünkü üstüne üstlük, durmadan azar işitiyordum. Tarafsızlar bir tarafa, bazı yakın kardeşlerimiz bile: "Ayıp sana, sıradan bir yazarsın, gücün yetmiyor böyle bir şeyi yazmaya" diyorlardı. İşiniz yürümedikten sonra karşılaştığınız kişiler de stüdünererek geçiyor...

- İçkiden veya sigaradan teskin bulduğunuz vakitleriniz oldu mu?

- Eğer bu tür nesnelere necat (kurtuluş) bulma yoluna gitseydim, mutlaka sonum olurdu, maksadıma genelde ulaşamazdım.

- Hiç kimseye şikayette bulunmadınız mı?

- Hayır. Feryat etmekten pek hoşlanmam. Ömrümde hiç kimsenin üstünden yazmadım. Benim ağır-meşakkatlerimi ise bazıları kötülüğe yorup, "Siz korkaksınız, sizde cesaret yok, isyankârlık yetmiyor" diyorlardı. "Tamam, sizler kahraman, isyankâr ola durun" diye onlara cevap verirdim. İnsanın beş dakikada minbere çıkıp, hiç söylenmemiş sözü söyleyip, "aha, bu kahramandır" şeklindeki değere müyesser olması mümkün. Doğru, gerekli olan cesaret, fakat cesaretin başka bir türü var: Bu çile çekene has bir cesaret, bu öz vazifesini yıllarca sakın bir şekilde, bağırıp-çağırmadan yerine getirebilmek. Şimdi bizde bunun gibi sabırlılar gereğinden az. Düşünüyorum da, sizlerin arasından işte böyle olanlar çok çıkar.

- Şahsen siz böyle bir sabrı nereden aldınız?

- Bilmiyorum... Güçlüklelerin bizden önceki insanların da başına geldiğini hatırladım. Mesela, Kadiri'nin başına gelenler ne kadar ağırdı... Kadiri'nin faciasına nispeten benim başıma gelen sevdalar (insan kıyas ile yaşıyor da) o derecede devasız değildir ki, diyerek kendimi teselli ettim.

- O devirde yazarlıktan bıkip, elinize kalem almak istemerseniz gerek!

- Aksine çok yazdım! İş insanı avutuyor. Bir sürü edebî eser tasarılarım birikmişti. Onları yazmaya başladım. Balahıgımda başımdan geçenleri anlatan "Ekrem'in sergüzeşterleri" hikayesini yazdım. Pamuk üreticileri hakkında bir şeyler yazmayı ne zamandan beri düşünürdüm ve hatta bir bölümünü de karalamıştım bile. Mirzaçöl'e gidip gelişimde Memecan Dedecanov ile tanışmıştım. Sonra onun facia gibi ölümünü işitmişim. Çok üzüldüm ve onun hakkında "Miras" adlı hikayeyi yazdım. "Kara gözler"de şehir hayatına doğru bir yöneliş vardı. Kitaba her zaman ulaşamadığım için alıp bir kenara koymuştum. İşe yaradı: *Elmas Kemer* romanına kaynak oldu. Onu da yazıp bitirdim.

- Bu yazdıklarınız zamanında basıldı mı?

- Basıldı, fakat hiçbirine *Yulduzlı Tünler*'in yolu açılmadı. Ne yapacağımı bilemedim. Asuman uzak, yer sert, dedikleri gibi... Benim bu ahvalimi gören Yuri Surovtsiev (S.S.C.B. Yazarlar Birliği'nin katibi idi. Ben bir vakitler Moskova'da, Yazarlar Birliği'nde de çalışmıştım. O zaman Surovtsiev ile dost olmuştuk.) sebebini sormuştu. Herşeyi ona anlattım. Derhal romanın kelime-kelime tercümesini istedi. Beş-altı ayda ancak okur diye düşünüyordum. On gün olmadan Moskova'dan mektubu geldi. Yuri İvanoviç *Yulduzlı Tünler* hakkında son derece sıcak sözler ile, "Bu romanı, elbette, yayınlamak gerek ve bunda sana elimden gelen yardımı esirgemeyeceğim!" diye yazıyordu. Sevindim. Üzerinden fazla zaman geçmeden Taşkent'e geldi. Raşidov ile roman hakkında konuştu. Onu şüphelendiren bütün noktalara cevap vererek eserin basılması için izin aldı.

- Bundan sonra eser derhal dünya yüzü görmüş olsa gerek!

- Nerede! Bu olay 1977 yılının güzünde olmuş olsa, roman 1978 yılının baharına varıp *Şark Yulduzu* dergisinde, 1979 yılında ise kitap halinde çıktı. Neşriyatın o zamanki idarecileri işi uzattılar.

- Böylece *Yulduzlı Tünler* okuyucuların eline altı yıl gecikmeli olarak ulaştı ha!.. Romanınız büyük gürültülere sebep oldu sanırım. Onu Rus okuyucular bile beğenerek aldılar. Özbek edebiyatına gereğinden az yer veren *Novii mir* jurnalinde kitaba tanıtma yazısı yazılmıştı. *Literaturnaya gazeta*, *Yulduzlı Tünler*'e oldukça fazla kıymet verdi. Eseriniz *Pravda* gazetesinde ele alındı. Lakin bunlara bakmaksızın, 1985'te romana yeniden hücum başladı. Bunu siz nasıl izah ediyorsunuz?

- Bunun iki sebebi var. Birincisi, o zamanlar cumhuriyetimiz parti başkanlığına Abdullayeva ve Osman Hocayev'e benzer insanlar gelmişti. Onlar tarihimizi kötüleyerek merkezdekilerin hürmetini kazanmayı düşünüyorlardı. İkincisi ise, ben o zamanlar eserin ikinci kitabı-Babür'ün oğlu Hümeyun ve torunu Ekber

devrini anlatan *Evladlar Divanı'nı* yazmayı bitirmiştım. O da incelemede iyi kıymet görüp, *Şark Yıldızı* dergisinde basılması kararlaştırılmıştı. Sonra Gafur Gulam edebiyat ve sanat neşriyatında basılması planlanmıştı. Sanki bütün bunlar makul değilmiş gibi, onlar yeni eserin yolunu güçleştirmek için taş atmaya başladılar. Sonunda yeni romanın basılışı da bir müddet için kaldı.

Şâir Erkin Vahidov (o zaman neşriyat direktörü idi): "Eğer, dergide çıkmazsa kendimiz basarız" diyerek romanın neşrini hazırladı. İşler kolayca yürüyor derken Osman Hocaev'in plenumdaki nutkuna binaen yine yollar engellendi. Hazırlanmış metni bozup göndermeye mecbur kaldık.

Aradan iki yıl geçtikten sonra şartlar yumuşamaya başladı. Roman, *Şark Yıldızı'nın* 1988 yılının Nisan ayında basıldı. Hazırlanan sayfaları okuyup verdim. Lakin bu arada *Gülistan* aynâmesinde (aylık dergi) Nuriddin Ekremov'un Babür hakkındaki seri makaleleri çıktı. Yöneticiler ona gereksiz yere ehemmiyet verdiler. Babür etrafında yine kara bulutlar toplanmaya başladı. Roman metni ikinci defa çevrilip gönderildi.

Fakat her nasılsa, şimdi farklı, adaletin kısa sürede ortaya çıktığı devir geldi. Yetkili yerlere vardım, "araya nizah, nifak salanlar kimler, romanın tarihe dayalı halklar dostluğunu sağlamlaştırmaya yardım etmesi mümkün," dedim. İspatlarıyla yukarıdakileri buna inandırmaya çalıştım. Aynâme cemaati ve baş muharriri Ötkir Haşimov da romanı basmak için hareket etti. Nihayet, eser aylık derginin 1988 yılı 8-9-10. sayılarında basıldı. Fakat tam değil, altı basma formasını çıkartmak gerekti. Dergi için hacminin fazla olduğu söylendi. Nasıl olursa olsun, kitap okuyucuların eline tez elden ulaşsın deyip rıza gösterdim.

- Kim kısalttı?

- Kendim.

- Genelde, bu kitaba ne kadar zaman harcadınız?

- On yıldan fazla (bunun üç-dört yılı devri öğrenme ve malzeme toplamaya gitti). Ha, romanın ortaya çıkışına dostum Cengiz Aytmatov'un kendine has manevî hissesi var. Büyük tenkide uğradığım o devirde Aytmatov sizinle yaptığı sohbetinde, *Yıldızlı Tünler'i*, Babür'ü açıkça himaye etmesi gönülümü ferahlattı. Ben, Cengiz Törekuloviç'e minnettarlığımı bildirip, mektup yazdım. Bu mektupta onu *Kıyamet* romanı için tebrik ettim. Hem de Ekber devri hakkında roman yazdığımı söyledim. Kısa bir süre sonra yazdığı iki sayfalık bir cevabında şöyle satırlar var: "... **Senin büyük Ekber hakkındaki mülâhazaların, Ekber'in türlü dinleri birleştirmesini anlatmak zamanevî bir mevzuudur. Buna, yani manevî birliğe insanların hepsi müracaat eder, çünkü bugünkü şartlarda insanlığın selametine imkan veren tek yol işte budur. Bu konuda, elbette, roman yaz ve eserin için mücadele et. Şahsen ben niyetini makul buluyorum.**"

- Bazı kitap okuyucuları: "Pirimkul Kadırov'un Ekber'i bütün dinleri kavuşturup, bir yeni din yaratmak istemiyor mu?" diyorlar.

- Dobrolyubov, Ekber'i büyük şahsiyetlerden biri olarak görüyor. **Çünkü Ekber büyük gayeler ileri sürmüştü. Mesela, dinler arasında manevî bir köprü kurmaya çalışmış, bütün dinler eşit olsun, müstakil olarak gelişsin şeklindeki amacını ileri sürmüştü.**

- Burdan da kitabın gayelerinin okuyucuya ulaşmadığı çıkıyor!

- Öyle. Sebebi, bu eser başka romanlarıma baktığımızda biraz daha karışık, özellikle ikinci kısmı. Bu kısımda tafsilatlar tamamen azaltılıp felsefî müşahedeye daha çok yer verildi, itikatlar, imanlar mücadelesi tasvir edildi, dinler kendi aralarında kıyaslandı. Bunları büsbütün kabul etmek bir kader değişikliğini gerektirir. Doğru, son zamanlarda kitap okuyucularımızın seviyesi arttı, ama ne yazık ki, hepsi aynı değil. Bazı okuyucular ise yardıma muhtaç. Burada onlara edebiyatçıların, tenkitçilerin yardımı gelmesi gerekiyordu. Lakin onların da *Evladlar Divanı*'na yaklaşımı farksızdı: Eserin orada burada dile alınmasını hesaba katmazsak, onun tahliline ait ciddi, etraflıca makale çıkmadı.

- Sizce romanda eksiklikler var mı?

- Ben onu yazarken sezdiğim eksiklikleri tamamladım. Bundan başka, kitap halinde çıkmadan önce de pek çok düzeltmeler yaptım, özellikle dine ait kısımlarda.

Genel olarak edebî eser büyük bir kudret, yani güç yettiği kadar yazılır. Kendi önüme oldukça büyük vazifeleri koymam mümkün, ama onların hepsine erişmem mümkün değil... Puşkin, her bir yazarı hakikatler terazisi ile tartıp değerlendirmek lazım, demişti.

Romanımda noksanlıkların oluşu tabii, ama ben elimden geldiğince noksansız yazmaya çalıştım.

- Avrupalılar niçin Babüriler için daima "Büyük Moğollar" diyorlar?

- Babür'ün kendisi de evlatları da hiç bir zaman "biz Moğoluz" dememiştir. Onlar daima dilimiz Türkî demişler, kendilerini Türkî halka mensup kabul etmişlerdir. Ekber'in dostu ve tarihçisi Ebulfezl Ellamî, *Ekbernâme* kitabında bu büyük zatın şeceresinde: Ekber ibni Hümayun, ibni Babür ibni Ömerşah... ibni Timur. Timur'un da beş-altı evladı kaydedilip, sonunda ibni Ebu Türk ile yekünlenmiş, yani Timur'un babasının atasının Türkî halktan olduğu teyit edilmiştir.

"Büyük Moğollar" adı sonradan, Batı Avrupa'dan çıkan, açıkçası İngiliz, İspanyol, Portekiz seyyahları tarafından "tesis" edilmiştir. Babürileri Türkî, müslüman halklardan uzaklaştırmak maksadı ortada.

- Tarih her birimiz için büyük bir derstir. Bu yüzden tarihî eserlere olan ilgi çok büyük. Diyebiliriz ki, sizin işte bu yönüştü, yani tarihî mevzuda yeni eserler yazmanız gerek?

- Hakikaten tarihî mevzu hem ilginç hem de tesadüflerle dolu. **Fakat şu 60-70 yıl boyunca başımızdan geçen ve şimdi göz önümüzde sâdir olmakta olan**

vaktialardan çok hayafı ders almamız gerek. Doğrusu, ben uzak tarihi mi devam ettirsem yoksa günlük mevzuda mı yazsam diye tereddüt ediyorum...

- Yakın zamanlara kadar siz tamamen bağımsız bir yazardınız yani bütün vaktinizi yazmaya sarf ediyordunuz. Şimdi Özbekistan halk temsilcisisiniz ve parlamentoda büyük bir komiteye başkanlık etmektesiniz... Siz bu işlerin yazmaya ayırdığınız vaktin malum bir kısmını almasından memnun musunuz? Bundan hayıflanmıyor musunuz?

- Benim esas vazifem, yazarlık. Fakat şimdi biz ilginç bir devirde yaşıyoruz. Halkımızın gelecek takdiri açıkça bu gece-gündüz ortaya konulan işlere çember gibi bağlıdır. Bu sebepten bu işlerde az-çok katkımlarından memnunuz. Fakat, yine söylüyorum: Benim esas vazifem, yazarlık.

- Pirimkul Eke, ben bir şeyi merak ediyorum; yüksek medeniyet terakki ettikçe seri yavuzluk (kötülük), cinayet artıyor, çoğunlukla da itikat yok oluyor...

- Cinayet, bence, atalarımıza çok olmuş. Lakin bunlar gizlenmiş. Mesela, Stalin devrini alalım, milyonlarca insan evlerinden bir bir alınıp götürülmüş, kötüler tarafından helak edilmiş, isimleri karalanmış. **İnsanlık tarihinde binlerce yıl boyunca böyle büyük makyasta, sonsuz şefkatsizlik ile kılınan cinayet sâdır olmamıştı. Pek çok halk kendi vatanından sürüldü. Fakat bu cinayetler henüz aydınlatılmadı.** Şimdi, açıklık devrinde ise her şey hakkında açıkça konuşulmakta. Böyle olması iyi. Mesela, evinin pencerelerini açıp, odalarını havalandırsanız, temiz hava olur, mikroplar kırılıp gider. Sizin söylediğiniz illetler de bu mikroplara benzer. Yani onlara güneşin nuru düşse, taze hava tesir etse bu illetleri yok etmek kolaylaşır. Şimdi itikada gelecek olursak... İtikatsizlik 50-60'lı yıllarda fazlaydı. Bana göre, itikatlılar, şimdi, aksine artmakta. Ben burada samimiyetle yoğunlaşmış dini iman-itikadı nazarda tutuyorum. İtikat, iyi olmak ve iyilik yapmak niyetinden çıkmıştır sanırım.

- Lakin, ekseri hallerde iyiliğe iyilik verilmiyor!

- İyiliğin karşılığının iyilik olması gerekmez. Bizde atasözü vardır, "İyilik yap-deryaya at, balık bilme, hâlık bilir" der. İnsanoğlu iyilik ile gönlünü âbâd eder. Başkalarına kötülüğü reva gören kişinin gönlü de, elbette, o kötülüklerin esiri olur. Kötülük sonunda dönüp dolaşıp hiç beklenmedik yerden geri gelir. Mesela, benim babama adaletsizlik kılınlar içinde bir adam vardı (ben onu *Kara Gözler* romanımda İsmet Baba adıyla işledim). O, muhbirlik yaparak kışlağımızdaki günahsız insanları kötülerle göndermişti. Sırrı ortaya çıkınca insanların gözünden düşmüştü. Sonra da gözleri kör oldu. Fakat yine de kötülük işlemekten vazgeçmedi, karısı, gelini, oğlu arasında tartışma çıkarmaya başladı. Sonunda oğlu dayanamayıp gazap ile: "Baba, bu yaptığınız muhbirlik azalmıyor, evdekileri rahat bırakın!" dedi. O da yüksek sesle oğluna bağırdı: "Ben seni aklıyorum!" O zaman hanımı: "Evladını aklayan adamın gönlü de temizdir. Senin gönlün ise kara! Sizin gözünüz kör değil, imanınız kör, vicdanınız kör!" dedi...

Durman'daki bağ etrafında sarmaşık gibi bir şey dolaşıyor. Yaprığı yok, kökü yok, aynen yumağa benziyor. Bazen havadan uçarak gelip, meyveli ağaçlara yapışıyor. Bir gün baktım, etraftaki yüksek bir ağacın yarısına kadar çıkıp, onu kurutmuş, ama kendisi de kurumuştü. Çünkü ona bu ağaç azık veriyordu. Kötülüğün bir gün, elbette, kendisi de berbat olur.